

Edmond Hanssens, “onze ontdekker van den Kongo”

OP ZONDAG 24 AUGUSTUS 1890 huldigde Veurne Edmond Winnock (“Winnie”) Victor Hanssens met een borstbeeld van Jules Lagae. De stad had al een straat naar hem genoemd en zou later een Koloniaal Museum bezitten, dat - zoals de herinnering aan Hanssens zelf - allang uit de Boetestad verdwenen is.

Edmond Hanssens werd geboren te Veurne op 26 juli 1843 als zoon van de ontvanger van Registratie en Domeinen, Johan-Jozef Hanssens, een Bruggeling van 41 jaar. De moeder van Edmond was Victoria A.P. Pluvier, 36 jaar, dochter van een welstellende zakenman uit St.-Winoksbergen (Frankrijk). Het gezin woonde volgens het bevolkingsregister van 1847 in de Noordstraat 32 te Veurne op de hoek van de Vesten (nu Astridlaan, eigendom van Dr. Dumoulin). Dat bestond nog uit twee oudere broers, Alphonse, 13 jaar oud en geboren in Nieuwpoort, en Gustave, geboren in Roeselare en 8 jaar ouder dan Edmond. Met daarbij een dienstmeid, Charlotte Boudeweel, 19 jaar oud. In 1850 werd het gezin uitgeschreven voor Lokeren¹.

Zoals de geboorteplaatsen van de broers aangeven, verhuisde het gezin regelmatig volgens de carrière van vader Hanssens. In 1858 was Edmond leerling aan het stedelijke College van Ieper. Hij vertegenwoordigde toen de school op de *concours général entre les Athenées et Collèges* en behaalde er een 4de eervolle vermelding binnen de *troisième professionnelle*². In 1860 begon hij zijn hogere studies aan de Militaire School en werd hij na twee jaar onderluitenant in het 11de Linierement. Hij volgde de krijgsschool in 1871 en werd vijf jaar later kapitein en repetitor aan de Militaire School³.

---

1 VEURNE, Stadsarchief, *Bevolkingsregisters Veurne, 1847-1857*, dl. 3, blad 45.

2 *Revue de l'Instruction Publique*, jg. 6, n.r., dl. 1, Brugge, 1858, p. 327.

3 F. MASOIN, *Histoire de l'état indépendant du Congo*, Namen, 1912; A. ENGELS, ‘Hanssens’, in: *Belgische Koloniale Biografie*, dl. 1, Brussel, 1948, kol. 479-493; J. VANDERSMISSEN, ‘De wetenschappelijke exploitatie’, in: R. HALLEU e.a. (red.), *Geschiedenis van de*

Leopold II beloofde op dat ogenblik met behulp van inschrijvingen de onkosten voor vijf tochten in Midden-Afrika te geven aan de *Association Internationale du Congo* om het gebied op kaart te zetten.

Hanssens bood in 1881 zijn diensten aan bij het *Comité d'Études du Haut Congo* en vertrok einde januari 1882 naar Kongo. Hij kwam met drie luitnants, J. Vande Velde, Nillis en Grant op 5 maart in Banana aan en viel er dadelijk op door zijn sterke persoonlijkheid. “*Je ne suis pas venu en Afrique pour me rouler dans l'ouate!*” merkte hij op. De streek werd geteisterd door malaria, slaapziekte en gele koorts. Afro-Arabische rovers kwamen er jaarlijks tienduizenden inlanders halen om ze als slaven te verkopen.

Op 4 juli 1882 ontmoette hij H.M. Stanley in Vivi, die naar Europa trok om uit te rusten⁴. Het was de jonge apotheker E. Courtois (1856-1884) die de zieke Stanley verzorgde. Stanley had Hanssens het bevel gegeven over de Beneden Kongo. Hij moest stations oprichten tot in de streek van de watervallen om een betere bevoorrading van Leopoldstad mogelijk te maken. Hij stichtte nog in 1882 een post op in Bolobo als voorraadplaats voor verdere reizen.

Hanssens was een indrukwekkende persoon met een heldere stem, een mooie baard en een vriendelijk gezicht. “Zeer onderlegd, beschikkend over gezond oordeel, sterk plichtsbewustzijn bekommerde hij zich om de onderneming van koning Leopold II tot een goed einde te brengen”.

Hij liet zijn voorganger, de beroemde Duitse geograaf en bioloog Dr. E. Pechuel-Lösche naar Europa gaan om verslag uit te brengen over de realisaties. Deze was meer dan Hanssens een geleerde bioloog. Later werkte hij met Prof. Dr. Brem samen om het beroemde *Brems Tierleben* te publiceren.

Hanssens vertrok uit Leopoldstad met drie kleine stoomschepen, vergezeld van zeven blanken⁵ en vijftig inboorlingen. Hij had een grote voorraad eten en geschenken mee en hij sloot akkoorden met stamhoofden

---

wetenschappen in België, 1815-2000, Brussel-Doornik, dl. 1, p. 225-244; B. CEUPENS, *Onze Congo? Congolezen over de kolonisatie*, Leuven, 2003.

4 Vivi ligt op de rechteroever van de Kongostroom tegenover Matadi.

5 Ingenieur-mechanicen L.G. Amelot (1857-1884) was met Vangèle, Courtois (° Halle 1856) en de Zweed Wester een belangrijke hulp voor Hanssens.

om centra of stations op te richten. Hij bereisde ongekende gebieden om ze in kaart te brengen en te veroveren voor Leopold II. Op dat ogenblik waren er 101 Belgen in de streek. De West-Vlaming Amaat Vyncke (1850-1844) was er in 1880 aangekomen en was de eerste Belgische pater in Afrika.

Op 14 april 1884 stak de expeditie de Evenaar over. Hanssens wilde vertrekken naar de regio van de Bangala. In Equatorville (het latere Coquilhatstad) werd de expeditie opgewacht door Vangèle en Conquilhat, die daar sinds juni 1883 postoversten waren. Coquilhat schreef: *“Pour arriver à la domination des Noirs, l’emploi de la force est exclu de notre programme, hors le cas de la légitime défense. Dès lors, c’est l’appât de nos articles de traite qui sert de grand moyen. C’est pour cette raison qu’au lieu d’accorder un seul cadeau en récompense de la signature d’un traité, nous assurons au contraire une rente mensuelle ou plutôt lunaire de quatre brasses (1 brasse= 1,62m.) d’étoffes représentant une valeur de trois francs environ.”*

De onderhandelingen met de stamhoofden waren moeilijk. Waar Stanley mislukte omdat hij dikwijls brutaal omsprong met de inlanders, slaagde Hanssens met zijn bekende handigheid.

Een brief van Hanssens van 11 mei 1884 uit Bangala beschrijft de methode van onderhandelen met primitieve mensen, die niet konden lezen of schrijven en die van alles ontbeerden: *“Vous voyez tous ces ‘mossolo’ (handelsartikelen), toutes ces belles étoffes, ces ‘mitakos’ (koperdraad, gebruikt als betaalmiddel), ces ‘caurès’ (schelpjes gebruikt als betaalmiddel), ces articles de quincaillerie etc...etc...J’avais apporté tout cela pour le vendre à mes amis les Bangalas, à mon frère Mata Mbuike et à ses fils. Mais les Bangalas ne veulent pas de N’sissi (Hanssens), ils lui refusent un terrain pour construire ses maisons. N’sissi va donc partir demain emportant tous ses ‘mossolo’; il ira faire un village plus haut car on le réclame partout et les Bangalas n’auront rien de ça qui avait été apporté pour eux!”* Hanssens beschikte namelijk over de juiste methode om die primitieve mensen te overhalen.

De expeditie werd verzocht om haar vertrek uit te stellen en Hanssens werd uitgenodigd op een groot palaver om 7 uur. M’Buikezei: *“Nous devons prendre le blanc chez nous parce que le blanc est bon; partout où il fait ses villages, il est aimé et il a la confiance des populations. Et ce qui le prouve, c’est la présence de ces*

quatre hommes de l'Ukuté (gerecruteerde soldaten uit het Evenaarsgebied), qui ont quitté leurs femmes et leurs maisons pour suivre N'sissi dans ses voyages et qui ne cessent de dire du bien de lui et des fils." Om tien uur was alles achter de rug. Terreinen, huizen en bananenbomen waren verkocht en Hanssens schreef: "*Nous pouvions nous dire chez nous.*"

Er was haast bij, want het Afrikaanse centrumgebied werd op dat ogenblik druk bezocht door Europese verkenneren. De middelen van Hanssens waren echter zeer beperkt. Zijn beste schip *L'En Avant* bleef aan wal met een kapotte motor, maar hij rukte het binnenland in met een kleine walvisvaarder en een paar prauwen. In minder dan drie maanden tijd legde hij over driehonderd kilometer het gezag van de Vereniging vast. Hanssens ontmoette reeds Pierre de Brazza en toen hij verder stroomopwaarts reisde, kwam hij ook de Luikse luitenant Coquilhat tegen.

In alle nieuwe gebieden die hij betrad, was de bevolking vijandig, maar begeleid door enkele inlanders met speren stapte Hanssens door de dreigende menigte en trok naar het stamhoofd. Hij schudde deze dan stevig de hand en liet een tolk zeggen dat ze bloedbroeders waren: "*Soyons frères de sang!*"

Op 22 juli 1884 kwam hij na een afwezigheid van 136 dagen weer aan in Leopoldstad om het verslag van zijn expeditie voor te leggen aan Francis of Winton (1835-1901), de administrator generaal van de Associatie. Luitenant Liebrechts, die pas terug was uit Europa, meldde hem het heuglijke nieuws dat hij benoemd was tot ridder in de Leopoldsoorde! Gek van vreugde schreef hij naar Coquilhat dat hij die grote eer mede te denken had aan hem, de Luikenaar.

Het is slechts later dat de *Force Publique* campagnes zal beginnen (1891-1894) tegen de slavendrijvers in Noord-Oost-Kongo. Ze vertrokken uit Basoko, een post die door Hanssens was opgericht. Dat het dan nog moeilijk was, blijkt uit het feit dat hij daar drie inlandse soldaten van de Housostam achterliet en dat twee ervan na het vertrek van de expeditie waren opgegeten en een derde kon vluchten.

Toen de Duitse bioloog Pechuel-Lösch later terugkwam, werkte hij in Kongo samen met de Gentenaar Lieven Van de Velde (1850-1889) en met de Brit Elliot Grant aan het inventariseren van de streek. L. Vande Velde bracht een zoon van een negerhoofdman mee naar hier, de 10-jarige Sakala, om hem te laten studeren. De gebroeders Van de Velde kregen in het Citadelpark in Gent een monumentje, dat nu in de volksmond “Het Moorke” heet.

De reizen hadden Hanssens teveel inspanningen gekost. Toen hij in Vivi terug kwam, overviel hem een koorts waaraan dokter Leslie niet kon verhelpen. Hanssens stierf op 28 december 1884.

Minder dan twee maanden later, op 26 februari 1885, werd het Verdrag van Berlijn getekend. Daarmee werd Kongo Vrijstaat onder de leiding van de koning der Belgen ingericht. Het stadsbestuur van Veurne greep dit aan om een dubbelslag te realiseren: Leopold II te feliciteren met dit feit en meteen de eigen telg, die dit mee mogelijk gemaakt had, te huldigen. Dit werd meteen als allereerste agendapunt op de zitting van de gemeenteraad van 25 maart 1885 geplaatst. Unaniem beslisten de bestuurders om een gelukwens tot de koning te richten en om een straat naar Edmond Hanssens te noemen: het betrof één van de belangrijkste wegen, nl. de *prolongement de la rue du nord, sur la route de Furnes par Coxyde à Oostduinkerke, depuis le Boulevard, jusqu'au rond point qui sera établi à 174 mètres du point-initial de cette route*. Deze straat bestaat nog steeds en is intussen uitgebreid met enkele straten van een woonwijk een eeuw later. Tenslotte besliste de gemeenteraad om de familie Hanssens hiervan op de hoogte te stellen⁶.

Toen de familie de eerbetuiging ontving, toonde zij zich zeer dankbaar. Hanssens' broer Alphonse schonk 500 frank om een brooddeling aan de armen te organiseren en stuurde een ingekaderde foto van de overledene op - waarvoor de stad weer een dankbrief verzond⁷. Een jaar later wijdde

---

6 VEURNE, Stadsarchief, *Nieuw Archief*, nr. 23, p. 132-134 (gemeenteraadsregister 1879-1901).

7 VEURNE, Stadsarchief, *Nieuw Archief*, nr. 428. Beide brieven werden ook ingeschreven in het notulenregister van de gemeenteraad in zitting van 22 april 1885; *Ibidem*, nr. 23, p. 137-138.

de *Société royale belge de géographie* een plechtige zitting aan de gestorven koloniale held om hem officieel te herdenken⁸.

Daarnaast werd te Veurne in 1890 een buste van Hanssens ingehuldigd. Het beeld was geschonken door de Antwerpse schepen Arthur Van den Nest. Van den Nest was een belangrijke zakenman en politicus, die o.m. senator en jarenlang schepen was (in 1889 weigerde hij zelfs het burge-meesterschap van de Scheldestad, waarna Jan Van Rijswijck burgemeester werd). Deze - in verband met Kongo niet geheel onbesproken - filantroop was bijzonder met de Kongolese zaak begaan. Hij was de stichter van de Afrikaanse Club van Antwerpen en voorzitter van de 'Anglo-Belgian Indian Rubber and Exploration Company'. "Telkens de gelegenheid zich voordeed liet hij niet na hulde te brengen aan het beschavingswerk der Belgen in Afrika"⁹, en het is in dit kader dat hij de jonge beeldhouwer Jules Lagae engageerde voor een buste van Hanssens voor zijn geboortestad¹⁰.

De inhuldiging van de bronzen buste vond plaats op 24 augustus 1890 en werd gecombineerd met de feestelijkheden voor het 25-jarig koningschap van Leopold II¹¹. De stad verwachtte er onder meer afgevaardigden van de koning, diverse bestuurders van de onafhankelijke Kongostaat en de gouverneur van West-Vlaanderen. De aanwezige notabelen ontvingen een herinneringsmedaille. Meer dan dertig muziekmaatschappijen uit Vlaanderen en Noord-Frankrijk kwamen op die dag deelnemen aan een muziekfestival. De lokale weekbladen reageerden zoals te verwachten. Het katholieke *De Veurnaer* berichtte op 27 augustus triomfantelijk dat het een zeer geslaagde viering geweest was. Het borstbeeld was plechtig ingehuldigd "en de vrienden van kapitein Hanssens vinden het geheel gelijkend." Het liberale *Advertentieblad* daarentegen laakte op 30 augustus

8 *Bulletin de la Société royale belge de géographie*, jg. 25, Brussel, 1901, p. 100.

9 R. BONNAERENS, 'Nest (van den)', in: *Belgische Koloniale Biografie*, dl. 5, Brussel, 1958, kol. 637.

10 Zie J. GODDEERIS, *Jules Lagae: een biografie*, (Jaarboek West-Vlaamse Gidsenkring), Vichte, 1998, p. 41 (met fout sterfjaar voor Hanssens en zonder vermelding van de tussenkomst van Van den Nest). De schenking door de Antwerpse politicus blijkt o.m. uit de krantenverslagen (zie verder).

11 VEURNE, Stadsarchief, *Nieuw Archief*, nr. 187 (feestelijkheden en plechtigheden).

Menukaart voor de hulding van Hanssens in Veurne, volgend op de onthulling van het borstbeeld, dat boven links afgebeeld wordt (private collectie)

de bedoening die saai en kil verlopen was en die als niet meer dan een duur kiesfeest beschouwd werd...

De buste van Hanssens is 67 cm hoog en 57 cm breed (met sokkel 127, resp. 71 cm), en is rechts gesigneerd door de beeldhouwer. De sokkel draagt de tekst: "Edmond Hanssens kapitein van 't Belgisch leger, medewerker van Stanley en ontdekker van de Niari-Kouilou rivier en van de Opper-Congo. Hij is geboren te Veurne op 25 juli 1843 en overleden te Vivi Neder-Congo den 28 december 1884".

Het beeld was vroeger tentoongesteld in het Stadhuis, maar berust sinds de herinrichting van het Stadhuis in de magazijnen van de stad. Ook het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (Tervuren) bezit een buste. De beide borstbeelden tonen hem als een fiere man met een snor. Het Museum van Tervuren bezit echter ook een aquarel van Hanssens uit 1882 van de hand van zijn koloniale gezel Liévin Van de Velde, die hem in profiel met baard en met trophelm voorstelt, en een deel van zijn briefwisseling met Stanley. Niet ver van het museum is er ook een Edmond Hanssenslaan in de zgn. Afrika Buurt, die in de 1950-er jaren tot ontwikkeling kwam.

WILFRIED PAUWELS en JAN VAN ACKER

JOANNES DE DONCQUERS, 1700-1733

Deze jong gestorven secretaris en kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal was geboren in Peterwardein in Hongarije (nu: Petrovaradin, Servië) en bleef zijn leven lang in zijn kring van verwanten verkeren. Bisschop Hendrik van Susteren was zijn neef en kwam naderhand in het bezit van delen van zijn bibliotheek. Ook baron J. Charles de Donquere was een neef. Charles was vanaf 1735 schepen van het Brugse Vrije, in 1759 majoor van de kustwacht Sluis-Veurne, en in 1752 hoofdman van de archiers van Karel de Stoute (die hij archiers van Maria Theresia zou laten noemen). Naast de reeds vermelde titels die Guido Hendrix vermeldde in *Biekorf* (113 (2013), p. 303-304) liet Joannes de Doncquers nog meer boeken na. Zo onder meer, in privé-bezit, *Les mémoires de Philippe de Commynes*, voor de Elzeviers in 1661 in Parijs gedrukt, met een ex libris 8 x 7,6 cm (in plaats van 9,4 x 7,5 cm), wat naar een gewijzigde druk verwijst. Ook een broer van Joannes nam een prebende in Sint-Donaas op, om daarna proost van Sint-Pieter in Torhout te worden. Deze broer overleed in 1776. Onze Joannes werd in de Donaaskerk begraven aan de noordelijke toegang, in 1733 al. Zijn bibliotheek zal – gezien de data – wellicht ook een erfstuk zijn geweest¹.

Alfons Dewitte

---

1 J. GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale*, tome 1, partie 1: *Bruges, Église cathédrale de Saint-Donat*, Brugge, 1863, p. 218; J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc, ou leur magistrature et leur noblesse*, Brugge, 1860, IV, p. 345-346; A. DEWITTE, *500 jaar Vrije archiers*, Sint-Kruis, 1975, p. 66-76, 126, 223 (met portret door J. Beerbloc en wapenschild, 1792).